

УДК 82.091:821.161.2

Перцева В.А.,

доцент, к.філол.н., доцент кафедри українознавства

Харківського національного університету внутрішніх справ, victoria.p@ukr.net

Україна м. Харків

ДИСКУРС «ШЛЮБ – РЕВНОЩІ – ЗЛОЧИН» (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті проаналізовано внутрішній стан і взаємодію персонажів літературних творів в умовах дискурсу «шлюб – ревності – злочин» із точки зору авторського розуміння злочинної поведінки. Особливу увагу приділено дослідженню колізій та типів «любовного трикутника», що виконує основну роль сюжетної побудови у досліджуваних творах І.Я. Франка, М.М. Коцюбинського, Івана Карпенка-Карого, О.Ю. Кобилянської.

Ключові слова: дискурс, концепт «ревності», детермінанти злочину, порівняльне дослідження, літературна кримінографія, психологічний аналіз, «любовний трикутник».

Постановка наукової проблеми. Злочин давно цікавить письменників світової та української літератури як специфічна реакція особистості на суспільні та особисті проблеми і конфлікти, як домовленості правового, морального та етичного характеру. Адже коріння злочину кожного зі своїх героїв вони розміщують у складному контексті глибоких локально-сімейних інтересів, де кожен окремий випадок осмислюється в широкому колі глобальних суспільних парадигм. У цьому проявляється індуктивний метод – від аналізу конкретного людського вчинку, від психології окремого злочину автори приходять до глибоких узагальнень. Завдяки літературним прийомам письменники, по суті, теж визначають детермінанти злочинної поведінки, які з непереборною силою призводять до розв'язки – скоєння злочину. Таке поєднання письменницького таланту і навченого життям досвідченого аналізу всього причинного механізму, який спонукає до скоєння злочинного діяння, напевно, і приводить до появи літературних шедеврів. Існують наукові праці відомих учених-юристів (О.В. Старкова [1], В.С. Медведєва [2]), де знайшли відображення різні аспекти феномена злочинності. На окрему увагу заслуговує робота, в якій науково обґрунтовується мотивація людської поведінки, подано класифікацію найпоширеніших типів особистості та їхніх психічних ознак, зокрема окреслено категорію «акцентуйованих» особистостей [3]. Монографія сучасного дослідника В.С. Медведєва «Кримінальна психологія» [2] містить систематизований аналіз актуальних питань із психології злочинної поведінки, зокрема вивчення особистості злочинця, різних видів злочину, а тому ця робота є корисною для розуміння соціально-психологічного феномена злочину.

Кримінальний сюжет як один найпопулярніших сюжетів світової літератури потрапляє також у фокус літературознавчих студій (М.П. Драгоманова [4], З.П. Гузара [5], Л.Р. Клебанова [6], Д.Ф. Козія [7], А.П. Власюка [8], А.І. Швець [9] та ін.), в яких представлено внутрішній світ злочинця, різноманітні типи літературного злочину та аналіз причин, що змушують людину порушувати морально-аксіологічні категорії. Отже, певний поступ у вказаному напрямку вже зроблено.

Мета статті – дослідити внутрішній стан і взаємодію персонажів літературних творів в умовах дискурсу «шлюб – ревності – злочин».

Актуальність дослідження цієї теми зумовлюється тим, що психологізм подружніх стосунків, зокрема такого їх аспекту, як ревності, у літературі розглядався побіжно, тому є потреба у детальному порівняльному дослідженні.

Предметом нашого дослідження стало декілька творів українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ століття, об'єднаних однією темою – темою злочину, із точки зору авторського розуміння злочинної поведінки. Безумовно, до числа таких творів можна віднести «Украдене щастя» [10], «Ріпник» [11] та «Перехресні стежки» [10] І.Я. Франка, «На віру» [12] М.М. Коцюбинського, «Безталанна» [13] Івана Карпенка-Карого (І.К. Тобілевича), «У неділю рано зілля копала» [14] О.Ю. Кобилянської. Навіть невідомий читач зверне увагу, наскільки різні ці письменники у своєму сприйнятті світу, баченні проблем, що виникають у суспільстві, світогляді. Але водночас усі обрані нами твори хоча й різні за жанром та стильовими особливостями, мають багато спільного. Перелік обраних творів засвідчує величезний інтерес письменників до проблеми злочинної поведінки, зумовленої незадоволеною потребою в коханні, ревностями.

Виклад основного матеріалу. Детермінанти злочину традиційно ділять на суб'єктивні, тобто ті, які охоплюють все особистісне, що залежить від волі особи, та об'єктивні, тобто ті, що функціонують поза нею, але на неї спрямовані. Аналізуючи причини та умови злочинної поведінки, безумовно, погоджуєшся з автором запропонованої класифікації О.В. Старковим [1] у тому, що єдиним її недоліком є неможливість чіткого розмежування елементів такого поділу. Це пояснюється тим, що причинний ланцюжок, який пояснює злочинну поведінку, є доволі складним, різноманітні мотиви й умови взаємодіють. Принагідно зазначимо, що утворення суб'єктивних та об'єктивних детермінантів злочинної поведінки представляє, по суті, єдине ціле, яке саме в такому, унікальному, неповторному поєднанні призводить до скоєння злочину. Передумови таких паралелей сформовані як подібними літературними рисами, так і суспільними та індивідуально-авторськими. По-перше, привертає увагу мотив скоєння злочину – ревності, що і зумовлює, по суті, схожість сюжету: становлення головних героїв як особистостей, укладання ними шлюбного союзу, або формування ставлення до шлюбу у коханої, виникнення і розвиток ревності, як

мотиву вчинення злочину і втілення злочинного задуму. По-друге, в основу кожного твору покладено реальні події. Отже, схожі історії траплялися досить часто, і почуття їх не було новою. По-третє, всі зазначені твори були написані та опубліковані наприкінці XIX – початку XX століття (1870–1910 pp.).

На достовірність подій, що описуються в його творах вказує, наприклад, Іван Франко у «Споминах із моїх гімназійних часів» [15]. Ці спогади, каже він, може, «послужать невеличким антидотом супроти привички деяких молодших наших письменників черпати теми до своїх творів із власної чистої або й зовсім нечистої фантазії, а не з живої дійсності, яка все і скрізь самотньо може бути джерелом живої та плодючої творчості» [15, с.10].

Керуючись класифікацією детермінантів злочину, розробленою О.В. Старковим [1, с.175-178], можна проаналізувати обрані нами літературні твори в умовах дискурсу «шлюб – ревності – злочин» і наразі зацентрувати увагу на причинах і умовах поведінки персонажів, що призвели до трагічної розв'язки. Внутрішньою причиною злочину є криміногенна мотивація злочинця, сутність якої полягає в спонукальних елементах до скоєння злочину. Героїв характеризує агресивна криміногенна мотивація, що виражається в прагненні до заподіяння шкоди, в її зміст входять: потреби та інтереси, ціннісні орієнтації та настанови, емоції та душевні екстремі, колізії «любовного трикутника», залежність від життєвих обставин і думки оточуючих, мотиви і цілі, які безпосередньо спонукають особу вчинити злочин.

Потреба головних героїв досліджуваних творів, будь-то чоловік чи жінка, полягала в створенні сім'ї та як наслідок – у взаєморозумінні, спокої та затишку домашнього вогнища, але кожен із них вкладав у це поняття щось своє.

Для «двох» Гнатів («На віру» Коцюбинського та «Безталанна» Карпенка-Карого) одруження – це знаходження умиротворення, спокою, порятунку від швидкоплинних романів, порожніх, нічого не значущих любовних переживань: «...от, якби мати вірну дружину, тиху, сумирну, щоб перед нею можна було розкрити своє серце, показати, що там наболіло, запеклося, що труїть чоловіка; щоб вона пожалувала і своїм тихим, приязним словом, мов рукою, зняла всю вагу з серця. Тоді і сухар смачний, тоді і праця неважка! Шматок хліба з водою, аби, серце, з тобою!..» [12, с.30].

На відміну від героїв творів «На віру», «Безталанна», головні герої оповідання «Ріпник» (Іван), повісті «У неділю рано зілля копала» (Гриць) – неодружені, оскільки ще не досягли рівня осмислення шлюбу і сім'ї, як певної духовної цінності, для них на перший план виступають егоїстичні почуття гордості і самолюбства. Інтерес – це «вибіркова спрямованість людини на певний об'єкт, викликана позитивним, зацікавленим ставленням, емоційною привабливістю» [16, с.128], це актуалізована потреба, тобто оцінена злочинцем як суттєва і потребує задоволення. Інтерес, як одна із складових криміногенної мотивації головних героїв/героїнь досліджуваних нами творів характеризується потребою в егоїстичному сприйнятті коханої людини, яка цілковито належить тільки їм. Особливе ставлення Тетяни до Гриця підкреслено в багатьох діалогах. Так освідчується героїня у своїх почуттях: «...Грицю, я

утопилася в тобі, других вже не знаю, матір свою обманюю.. Своє серце сама я знаю, те серце вже не в моїх грудях – в тобі опинилося. Гадки, що я їх колись-думала, за тебе замінила. Душа, що була колись моя, за тобою воліється... Не обмани мене» [14, с.200].

Владна позиція Михайла («Украдене щастя») на шляху до родинного благополуччя призводить до шаленої гонитви знищити всі перепони. Навіть у Анни, що живе за християнським традиціям він спромігся відновити давні почуття, звести нанівець подружні обов'язки. Його «чоловіча» перемога над легкодушним Задорожним призводить до певної втоми та втрати сенсу життя, тому й сприймає власну смерть спокійно і радісно: «Спасибі тобі! Ти зробив мені прислугу, і я не гніваюсь на тебе! Я хотів і сам собі таке зробити, та якось рука не піднялася. Кажу тобі, що мені зовсім добре. Навіть і ліків не треба!» [10, с.149].

Усі персонажі в умовах дискурсу «шлюб – ревності – злочин» характеризуються ситуаційно-негативною кримінально-правовою свідомістю, тобто вони знають про відповідальність за насильство, а дехто з них навіть переконаний, що в певній ситуації ці моральні норми і закони можна обійти. В авторському зображенні вони – не злочинці, а, правильніше, жертви власної долі. Письменники показують приклади найнесподіванішого повороту в житті людини, коли злочин чинить той персонаж, який за морально-психологічною характеристикою на це не здатен. Постає проблема знесиленості людини, коли її свідомо індивідуальна воля як вакцина проти зла виявляється надто слабкою, щоб протистояти згубному впливу середовища. Для суспільно-юридичного порядку вони – злочинці, проте у власній свідомості вважають себе захисниками свого людського права на щастя, узгодженого зі сумлінням.

Так, закоханий без тями у дружину Баран («Перехресні стежки») не тільки усвідомлює, що готовий скоїти злочин, але його абсолютно не втримує від здійснення страшного задуму і можливість понести покарання, тяжкість якого в той час була страшна не стільки жорсткими заходами правосуддя, скільки засудженням односельців і церкви.

Усі персонажі-злочинці досліджуваних творів, безперечно, належать і до емоційних натур. Але тривалість, інтенсивність зовнішнього вираження, здатність акумулювання, динаміка розвитку емоцій цих персонажів різні. У кримінології була виявлена цікава закономірність: у розподілі емоцій серед подружжя на першому місці у злочинця стоять афекти (озлобленість, гнів, лють), а у потерпілого – відносно постійні почуття (ненависть і байдужість).

У Франкового героя емоції стають сильнішими за розум із того моменту, коли в його душі закрадається підозра в зраді. Пристрасне кохання, яке відчуває Баран до дружини, перевтілилось у страшне, нищівне почуття ревності, і далі уся історія його сімейного життя розвивається так само стрімко, як і дике, неприборкане почуття героя. Так, незадоволена потреба у батьківстві, вражене самолюбство, зрада і постійна брехня спонукають Барана зруйнувати встановлені суспільством норми і жахливим чином помститися невірній дружині, яку в припливі імпульсивних реакцій він «виніс за місто, сонний зв'язав руки, здушив горло, а потім кинув у воду» [10, с.177].

У всіх досліджуваних творах основну роль сюжетної побудови відіграє історія героїв, що міцно застрягли у «трикутникових зв'язках», що посилюють рух сюжету. Ці стосунки пов'язані з новим поглядом на джерела кохання та ревності, що є предметом нашого широкого дискурсу. Типи інтерпретації колізій любовних трикутників у художніх текстах традиційно умовно розділяють за схемою «вона – він – вона» та «він – вона – він». Для обох цих типів любовного трикутника характерна напруженість ситуації, в якій автори безпосередньо або вторинно висловлюють співчуття тим чи іншим (або навіть усім) учасникам ситуації.

Німецький психолог Карл Леонгард писав, що «добре чи погане начало проявляється в людині там, де воно накладається на певну ситуацію» [3, с.26]. Використовуючи схеми обох типів любовного трикутника, письменники навмисне зображують життя своїх персонажів ситуативно, тобто показують внутрішній психологічний вектор залежності людини від життєвих обставин, несподіваних ситуацій, які коригують бажання, поведінку і вчинки людини. Отже, з'ясовуючи особливості психологічної взаємодії учасників любовного трикутника, можна зробити висновок про евентуальність скоєного тут злочину та відсутність акцентуованих рис у злочинця. Натомість у всіх досліджуваних любовних трикутниках існує надзвичайно складна мотивація злочинної поведінки. Скоєння злочину відбувається частіше за все не свідомо й обдуманно, а через слабкість характеру зневіреної в житті людини. Але страждання і переживання, репрезентовані через любовний трикутник, та мотиви злочину у представлених схемах різні. Домінуючими, на наш погляд, є заздрість («Безталанна»), пристрасть і фізіологічна залежність («Украдене щастя»), помста («У неділю рано зілля копала»), ненависть («Ріпник»), втома і розгубленість («На віру»).

Так, егоїстична мета Ганки («Ріпник») будь-якою ціною добитися кохання Івана, суцільне заглиблення в цю проблему, тому що вона болюча, травмує душу і здатна просто «з'їсти» людину з середини, збіг обставин (нічна пора, знепритомніння Фрузі, безлюдне місце) та її груба натура, в якій «душі не доколупаєшся, ...бо не знають того горя, яке пливе з несповнених бажань...» [11, с.468], дозволили цьому злочину відбутися.

Отже, аналіз текстів досліджуваних творів, де наявний перший тип любовного трикутника – «вона – він – вона», підтверджує, що до почуття ревності, як основного мотиву вчинення злочину, спонування до діяльності, пов'язаній із задоволенням потреб людини, яка виникла у кожного із персонажів, обов'язково домішуються й інші почуття й емоції, викликані ставленням до жертви, особистісної оцінкою самих себе, власним і громадським сприйняттям сімейної драми.

Крім того, у характеристиках усіх учасників любовного трикутника першого типу переважає узагальнення: герої переважно не мають прізвищ. Ця ознака виявляється ще й найбільш яскравим показником трагічності ситуації: всі отримують більш ніж однозначні (хоча й суб'єктивні, що посилюється інтонацією оповідання) характеристики, єдиним критерієм в яких виявляється емоційне ставлення до них автора.

У творах, де наявний другий тип любовного трикутника – «він – вона – він», через нездатність протистояти ревно-

щам конфлікти нагромаджуються. Почуття, що викликають сильні емоції, зазвичай послаблюються після того, як їм «дати волю»: ненависть згасає, якщо існує можливість помсти. З великим інтересом письменники досліджують добро і зло, закладені в людині. На їх думку, у людині водночас уживаються любов, доброта, винахідливість, здатність до співчуття і підступність, готовність до знищення собі подібних. Тому далі події розвиваються неминуче. Та однією з найбільш хвилюючих «конфігурацій» любовного трикутника є конструкція, в якій дві «вершини» вже пов'язані узами шлюбу. Особливості психологічної взаємодії його учасників, прикладом є обрані твори, призводять до злочину, в якому постраждалими є всі. З'ясування мотиву злочину, що скоїв персонаж – важливий чинник у визначенні зазначеного вище дискурсу.

Наступною складовою у визначенні дискурсу «шлюб – ревності – злочин» нам представляється почуття провини, схильність до якого характеризуються всі герої досліджуваних творів. Усі злочинці або каються, або божеволіють, або вкорочують собі вік. Отже, на погляд авторів, основним критерієм, що формує у людини своєрідну культуру винності, тобто не дозволить повторити в майбутньому злочин, є докори сумління. Тому жоден із героїв не постає перед судом людським, їх наздоганяє справедлива відплата, яка й уособлює вищий суд на землі.

Зовнішньою причиною злочинної поведінки є криміногенна ситуація, як «поштовх», «привід», що остаточно викликає рішучість вчинити злочин. Привід створюється, як правило, і свідомо використовується винним для вчинення злочину або для виправдання своїх дій.

Кримінологи [1] виділяють конфліктні, екстремальні та проблемні криміногенні ситуації. Всі злочини, описані на сторінках досліджуваних творів, з'явилися результатом саме конфліктної криміногенної ситуації, які проходять наступні стадії: виникнення передкриміногенної ситуації (стрес, конфлікт); переростання передкриміногенної ситуації у криміногенну (поступове загострення відносин між суб'єктами); результат конфліктної ситуації – вчинення злочину. Загалом, якщо не буде попередньої взаємодії між «злочинцем» і «жертвою», то й не складеться і конфліктна ситуація, а значить не буде і криміногенної [1].

Як і в усі часи, суспільство, що описується, розвивалося суперечливо: висока духовність відносин між подружжям, блискача освіта, наслідування християнським традиціям межувало з розбещеністю, нищитю, вульгарністю. Відсутність взаєморозуміння між літературним подружжям пояснювалося не тільки суттєвою різницею у віці, а й справжнім, ворожим ставленням один до одного, тут немає місця для ніжного почуття і довіри. Навколишнє суспільство часто висловлює своє ставлення до союзу настільки різних душ, передбачає ймовірність виникнення сімейних сварок і конфліктів, непорозуміння між людьми і, як наслідок, можливі подружні зради, і при цьому ставиться до цього як до звичайного явища. Підтвердження тому на сторінках аналізованих літературних творів.

Висновки. Отже, досліджуючи внутрішній стан і взаємодію персонажів в умовах дискурсу «шлюб – ревності – злочин», феномен злочинця розглядається у ракурсі проблеми роздвоєності людини. Такою іманентно доброю є душа всіх згаданих вище героїв/героїнь-злочинців. Проблема внутрішнього дуалізму особистості влучно

спостеріг свого часу С. Єфремов: «Людина носить у собі дві супротилені основи, що не можуть органічно примиритися і одна одну виключають. З одного боку, у кожного в серці міститься «зерно людської натури», розуміючи під цим зародки кращих почувань людських, з другого – у кожного живе поруч і свій звір» [17, с.163].

Це говорить про те, що кожен з авторів передбачав: проблема, порушена ним, не залишить читача байдужим і викличе безліч відгуків і питань. На сьогодні у літературознавстві залишаються проблеми, які потребують уточнень та доопрацювань. Однаковою мірою це стосується і всіх досліджуваних творів. Вони відрізняються не тільки особливою художністю, але й представляють своєрідний літературно-психологічний дискурс, в якому концепт «ревності» багаторазово і детально репрезентується. Саме в дослідженні взаємозалежності та жанрової специфіки творів вбачаємо перспективу аналізу. Дослідження обраних художніх текстів дозволило окреслити перспективи для ефективної інтерпретації не лише характерних ознак ревності, а й таких функціонально-текстових об'єднань, таких як «зрада», «любовний трикутник», «провина», «душевний світ ревнивця», «зовнішні прояви ревності», які відрізняються певною специфікою. Зрада, як факт порушення подружньої вірності, у названих творах отримує чітку авторську негативну оцінку, а ревності осмислюються як своєрідний регулятор шлюбно-сексуальних відносин. Криміногенна ситуація ревності тут носить прецедентний характер, символом її виступає перш за все знаний феномен «любовного трикутника». Проведена наукова розвідка свідчить про те, що досліджувані літературні твори містять різнобічне художнє осмислення і зображення дискурсу «шлюб – ревності – злочин». У зображенні ревності українські письменники виступають як глибокі психологи, їх художні узагальнення збігаються з більш пізніми розробками психологів і юристів-кримінологів. Пояснити цю загадку згаданих літературних творів можна тільки генієм їх творців, яким вдалося майстерно розкрити вічну проблему відносин між закоханими людьми, внутрішній світ головних героїв і весь причинний механізм, що штовхає одного із них на вчинення злочину.

Література

1. Старков О.В. Криминология: общая, особенная и специальная части: учебник. СПб., 2012. 1048 с.
2. Медведев В.С. Кримінальна психологія: підручник. К., 2004. 368 с.
3. Леонгард К. Акцентуированные личности. К., 1989. 375 с.
4. Драгоманов М.П. Фатальна вдова (карно-психологічна тема в українській народній пісні). // Розвідки М. Драгоманова про українську народну словесність і письменство. Львів: НЛІПШ, 1990. Т. 2. С. 182 – 196.
5. Гузар З.П. Дві редакції оповідання Івана Франка «Ріпник»: Спроба порівняльного аналізу. // Записки Наук. Тов. ім. П. Шевченка. Львів, 2000. Т. 239. С. 116 – 127.
6. Клебанов А.Р. Преступник и преступление на страницах художественной литературы. М., 2006. 144 с.
7. Козій Д.Ф. Стефаникова людина в межових ситуаціях. // Сучасність. 1972. Ч. 10. С. 42 – 54.

8. Власюк А.П. Коханья здатне виправдати будь-який гріх. URL: <https://uamodna.com/articles/kohannya-zdatne-vypravdaty-bud-yakyy-grih/> (дата звернення 22.10.2018).

9. Швец А.І. Злочин і катарсис. Кримінальний сюжет і проблеми художнього психологізму в прозі Івана Франка. Львів, 2003. 236 с.

10. Франко І.Я. Украдене щастя. Перехресні стежки. Харків, 2008. 415 с.

11. Франко І.Я. Повісті. Оповідання. / упор. О.О. Лисенко. К., 2006. 607 с.

12. Кроцьбинський М.М. Твори у 3-х т. Т.1. К., 1979. 317 с.

13. Карпенко-Карий Іван П'єси. / Пер. О.М. Колінченко. К., 2006. 320 с.

14. Кобилянська О.Ю. Людина: Повісті. Харків, 2008. 284 с.

15. Франко І.Я. Спомини із моїх гімназійних часів. // Життя. 1912. Вип. 4.

16. Психологічний словник / авт.-уклад. В.В. Синявський, О.П. Сергєєнкова. / За ред. Н.А. Побірченко. К., 2007. 336 с.

17. Єфремов С.О. Співець боротьби і контрастів: Спроба літературної біографії й характеристики Івана Франка. К., 1913. 208 с.

References

1. Starkov O.V. Kriminologiya: obshaya, osobennaya i specialnaya chasti: uchebnik. SPb., 2012. 1048 s.
2. Medvedev V.S. Kriminalna psihologiya: pidruchnik. K., 2004. 368 s.
3. Leongard K. Akcentuirovannye lichnosti. K., 1989. 375 s.
4. Dragomanov M.P. Fatalna vdova (karno-psihologichna tema v ukrayinskij narodnij pisi). // Rozvidki M. Dragomanova pro ukrayinsku narodnu slovesnist i pismenstvo. Lviv: NLSH, 1990. T. 2. S. 182 – 196.
5. Guzar Z.P. Dvi redakciyi opovidannya Ivana Franka «Ripnik»: Sproba porivnyalnogo analizu. // Zapiski Nauk. Tov. im. T. Shevchenka. Lviv, 2000. T. 239. S. 116 – 127.
6. Klebanov L.R. Prestupnik i prestuplenie na stranichah hudozhestvennoj literatury. M., 2006. 144 s.
7. Kozij D.F. Stefaniukova lyudina v mezhovih situatsiyah. // Suchasnist. 1972. Ch. 10. S. 42 – 54.
8. Vlasjuk A.P. Kohannya zdatne vipravdati bud-yakij grih. URL: <https://uamodna.com/articles/kohannya-zdatne-vypravdaty-bud-yakyy-grih/> (data zvernennya 22.10.2018).
9. Shvec A.I. Zlochin i katarsis. Kriminalnij syuzhet i problemi hudozhnogo psihologizmu v prozi Ivana Franka. Lviv, 2003. 236 s.
10. Franko I.Ya. Ukradene shasty. Perehresni stezhki. Harkiv, 2008. 415 s.
11. Franko I.Ya. Povisti. Opovidannya. / upor. O.O. Lisenko. K., 2006. 607s.
12. Kotsyubinskij M. M. Tvori u 3-h t. T.1. K., 1979. 317 s.
13. Karpenko-Karj Ivan P'yesi./Per.O.M.Kolinchenko. K.,2006. 320 s. .
14. Kobilyanska O.Yu. Lyudina: Povisti. Harkiv, 2008. 284 s.
15. Franko I.Ya. Spomini iz moyih gimnazialnih chasiv. // Zhittya. 1912. Vip. 4.
16. Psihologichnij slovník / avt.-uklad. V.V.Sinyavskij, O.P.Sergiyenko. / Za red. N.A.Pobirchenko. K., 2007. 336 s.
17. Yefremov S.O. Spivec borotbi i kontrastiv: Sproba literaturnoyi biografiyi j harakteristiki Ivana Franka. K., 1913. 208s.

Pertseva V.A.,

Associate Professor, Ph.D., the Department of Ukrainian Studies
Kharkiv National University of Internal Affairs, victoria.p@ukr.net

Ukraine, Kharkiv

**DISCOURS «MARRIAGE – JEALOUSY – CRIME» (ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN LITERATURE
THE END OF THE 19-TH – THE BEGINNING OF THE 20-TH CENTURY)**

Guided by the classification of crime determinants, developed by a criminal lawyer O. Starkov, the works of I. Franko, M. Kotsiubynskiy, Ivan Karpenko-Karyi, O. Kobylanska are analyzed as the discourse «marriage – jealousy – crime» and at the moment the attention is focused on the causes and conditions of the criminal behavior of the characters. The literary material analyzes such a specific cause of the crime as the crime-causing motivation of the offender, the essence of which is the motive elements to commit the crime. The purpose of the article is to study the internal state and the interaction of characters of literary works in the context of the discourse «marriage – jealousy – crime».

The article proves that the components of aggressive criminogenic motivation of literary heroes / heroines are needs and interests, value orientations and guides, emotions and emotional extremes, collisions of «love triangle», dependence on life circumstances and thoughts of others, motives and goals that directly prompt the hero / heroine to commit a crime.

Key words: *discourse, concept «jealousy», determinants of crime, comparative study, literary criminology, psychological analysis, «love triangle».*

УДК 812.133.1.09"19"

Савченко З.В.,

к.філол.н., доцент кафедри російської мови, зарубіжної літератури
та методики їх викладання Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка,
zoia2107@ukr.net

Україна, м. Суми

ХУДОЖНІ ПРІОРИТЕТИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПОСТАВАНГАРДНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджується питання впливу зразків французької поставангардної літератури на формування постмодерністської естетики нового часу. Автор доводить, що екзистенціальне усвідомлення абсурдності людського існування, характерне для представників «театру абсурду» та «нового роману», спровокувало тлумачення особистості як такої, що має право на індивідуальне буття у світі, де все детерміновано стійкими логічними схемами, сформованими культурою попередніх епох. Звідси бере початок бажання втекти від світу речей, знищити словесну логіку як інструмент ангажованості суспільства, відмовитися від стереотипності мислення з метою реалізації принципів художнього плюралізму та гіперрецептивності.

Ключові слова: художній синтез, «театр абсурду», «новий роман», екзистенціальне відчуження, ірраціоналізм, смислова поліфонія.

Постановка проблеми. Настанову на художній синтез, що сформувалася в контексті модерністської системи межі ХІХ-ХХ століть, отримала подальший розвиток у мистецтві нового часу. Широкої популярності набули так звані «порубіжні» явища, що стали яскравим зразком органічного переплетення реалістичних і нереалістичних принципів відтворення дійсності. Поступово окреслювалася тенденція пріоритетності стилю над змістом, унаслідок чого на головну рушійну силу перетворювалася форма. Суттєво змінювалося ставлення письменників до фабули – у творах багатьох визнаних майстрів слова нівелювався принцип послідовності відтворення подій, сюжет ставав фрагментарним, порушувалася наративна логіка. Література все більше тяжіла до філософичності, чому в значній мірі сприяв розвиток екзистенціальної думки. І хоча екзистенціалізм як літературна течія на кінець 50-х років ХХ століття почав утрачати свої домінуючі позиції, окремі його мотиви підхопили представники «театру абсурду» та школи «нового роману» – їх діяльність ознаменувала початок чергового етапу модернізації європейського мистецтва, стимулювавши активну фазу формування естетичних пріоритетів постмодернізму.

Попри наявність великої кількості теоретизувань, присвячених характеристиці особливостей сучасної літератури, очевидним залишається факт, що остаточне пояснення цього доволі специфічного явища й досі не сформульоване. Крім того, не вирішеною залишається проблема типології зв'язку постмодернізму з попередніми естетичними пошуками, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета роботи – з'ясувати специфіку взаємодії різноспрямованих художніх потенціалів у межах французької поставангардної літератури другої половини ХХ століття та виявити їх вплив на концептуальні засади літературного процесу сьогодення.

Виклад основного матеріалу. «Театром абсурду» (антитеатром) узагальнено називають експериментальну драматургію 1950–1970 років, що в специфічний спосіб відображала складний і багато в чому суперечливий процес культурно-історичного розвитку людства. Після Другої

світової війни та нетривалого періоду повоєнної кризи Європу охопив дух заспокоєння, міщанського самовдоволення і конформізму. Як наслідок, на сцені почали панувати буденність, приземленість, що стали своєрідною формою передачі психології «суспільства достатку». У той же час новий етап у житті європейської спільноти породив проблему співвідношення споживацького способу існування і справжньої людяності, несумісності меркантильних прагнень з духовними цінностями. Тому не дивно, що творці антидрами запропонували принципово новий підхід до театральності мистецтва, який орієнтувався на цілковиту відмову від усталених традицій та уявлень.

Виходячи з переконання про відчуження та безкінечну самотність людини у світі, абсурдисти виступили за театр, за висловом В. Руднева, «шарахающийся от агрессивности к тихому отчаянию, перебегающий индивидуалистический бунт против всего и вся вселенским пессимизмом; театр видений и мессий, создающий пьесы-видения, пьесы-фантазии, пьесы-пародии, параболы, притчи; театр, проникнутый (само)разрушающей иронией и язвительным сарказмом; театр недоговоренностей, двусмысленностей, словесной игры, создающей тьму противоречий, но не разрешающий ни одного из них» [4]. Зароджувалася подібна драматургія на ґрунті неприйняття стандартизації, монотонності й однотипності офіційного мистецтва.

Один із засновників «театру абсурду», Е. Йонеско називав свою творчість антитематичною, антиідеологічною, антиреалістичною. Він виступав проти будь-яких чітко окреслених ідей і ставив перед собою завдання позначати словами, які нічого не говорять, речі, про які нічого не можна сказати. У той же час драматург не зміг уникнути впливу екзистенціальної філософії, зокрема теорії абсурдності, ірраціональності світу, перед яким людина безсила, приречена на страждання. Адекватною формою вираження цих міркувань на рівні сюжету його п'єс став метод змалювання життя у вигляді начебто хаотичного нагрому випадковостей, нелогічних ситуацій. Задля виконання цього завдання Е. Йонеско, а згодом і інші представники «театру абсурду» використовували гру